ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

YAPON MADANIYATIDA “MONO NO AWARE” KONSEPSIYASIYASI VA UNING MADANIY TALQINI

Baxtiyorova Ruxshona
SamDCHTI, Sharq tillari fakulteti,
filologiya va tillarni o’qitish:
yapon tili yo’nalishi 1- bosqich talabasi
baxtiyorovaruxshona4@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.21969807

Annotatsiya: Ushbu maqolada yapon estetik-falsafiy tafakkurining muhim tushunchalaridan biri bo’lgan “Mono no Aware” (narsalarning o’tkinchi go’zalligini anglash) konsepsiyasining falsafiy va madaniy mohiyati ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda mazkur konsepsiyaning shakllanish omillari, nazariy asoslari hamda yapon xalqining estetik dunyoqarashi va madaniy qadriyatlari tizimidagi o’rni yoritiladi. Shuningdek, “Mono no Aware”ning hayotning o’tkinchiligi, tabiat va inson o’rtasidagi uyg’unlik hamda hissiy-estetik idrok bilan bog’liqligi yapon adabiyoti, san’ati va an’anaviy madaniyati misolida tahlil etiladi. Maqolada ushbu konsepsiyaning zamonaviy yapon jamiyatidagi madaniy ahamiyati hamda milliy o‘zlikni anglash va estetik qadriyatlarni saqlashdagi o’rni ilmiy manbalar asosida baholanadi. Tadqiqot natijalari "Mono no Aware" konsepsiyasi yapon madaniyatining o’ziga xos falsafiy-estetik tamoyillaridan biri bo’lib, u insonning borliq, vaqt va tabiatga bo’lgan munosabatini shakllantirishda muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etishini ko’rsatadi.
Kalit so‘zlar: Mono no Aware, narsalarning o’tkinchi go’zalligini anglash, yapon estetikasi, yapon madaniyati, falsafiy tafakkur, madaniy qadriyatlar, o’tkinchilik, estetik idrok, an’anaviy madaniyat.

KIRISH

Globallashuv jarayonlarining jadallashuvi sharoitida turli xalqlarning madaniy merosi, estetik qarashlari va falsafiy qadriyatlarini ilmiy jihatdan o’rganish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, yapon madaniyati o’zining o’ziga xos estetik konsepsiyalari orqali jahon madaniy-falsafiy tafakkurida alohida o’rin egallaydi. Shunday konsepsiyalardan biri “Mono no Aware” (narsalarning o’tkinchi go’zalligini anglash) bo’lib, u hayot, tabiat va inson hissiyotlari o’rtasidagi nozik uyg’unlikni ifodalovchi muhim estetik-falsafiy tamoyil hisoblanadi. Mazkur konsepsiya yapon xalqining dunyoqarashi, qadriyatlari va estetik didining shakllanishida muhim rol o‘ynagan. Uning mazmun-mohiyati borliqning o’tkinchiligi, vaqtning qadri va har bir lahzaning betakrorligini chuqur his etishga asoslanadi. Shu sababli “Mono no Aware” nafaqat yapon adabiyoti va san’atida, balki an’anaviy urf-odatlar, marosimlar hamda kundalik turmush tarzida ham o‘z ifodasini topgan. So‘nggi yillarda yapon estetikasi va madaniy-falsafiy merosiga bag’ishlangan ilmiy tadqiqotlar soni ortib borayotgan bo’lsa-da, “Mono no Aware“ konsepsiyasining falsafiy va madaniy mohiyatini kompleks yondashuv asosida tahlil qilish dolzarb ilmiy masalalardan biri bo‘lib qolmoqda. Ushbu maqolaning maqsadi “Mono no Aware” konsepsiyasining shakllanishi, nazariy asoslari hamda yapon madaniyatidagi o’rni va ahamiyatini ilmiy manbalar asosida tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot davomida tarixiy-qiyosiy, tahliliy va tavsifiy metodlardan foydalanilib, konsepsiyaning yapon estetik tafakkuridagi o‘rni hamda zamonaviy madaniy jarayonlardagi ahamiyati yoritiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Yapon estetik tafakkuriga oid ilmiy tadqiqotlarda “Mono no Aware” konsepsiyasi yapon madaniyatining asosiy falsafiy-estetik tamoyillaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Mazkur tushuncha XVIII asrda yapon olimi Motoori Norinaga tomonidan nazariy jihatdan asoslangan bo‘lib, u klassik yapon adabiyotini, xususan, “Genji monogatari” (“Genji qissasi”) asarini tahlil qilish jarayonida ushbu konsepsiyaning mazmun-mohiyatini yoritib bergan [4;32]. Norinaga fikricha, insonning borliq va tabiatning o’tkinchi go’zalligini chuqur his etishi estetik idrokning eng muhim ko’rinishlaridan biridir. Mazkur mavzu yuzasidan Donald Keene, Haruo Shirane, Makoto Ueda hamda boshqa yaponshunos

olimlarning ilmiy ishlari alohida ahamiyatga ega. Ularning tadqiqotlarida “Mono no Aware” konsepsiyasining yapon adabiyoti, san’ati, diniy-falsafiy qarashlari hamda milliy madaniyat shakllanishidagi o’rni keng yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy ilmiy manbalarda ushbu konsepsiya estetik qadriyat, madaniy identiklik va insonning hissiy dunyosini ifodalovchi falsafiy kategoriya sifatida talqin etiladi. Mazkur tadqiqotda tarixiy, tavsifiy, qiyosiy va tahliliy metodlardan foydalanildi. Tarixiy metod orqali “Mono no Aware” konsepsiyasining shakllanish bosqichlari va rivojlanish jarayoni o’rganildi. Tahliliy metod asosida ilmiy adabiyotlar hamda klassik yapon adabiyoti namunalari tahlil qilindi. Qiyosiy metod yordamida konsepsiyaning yapon madaniyatidagi o’ziga xos jihatlari boshqa estetik-falsafiy qarashlar bilan solishtirildi. Tadqiqot davomida ilmiylik, xolislik va tizimlilik tamoyillariga amal qilinib, mahalliy va xorijiy ilmiy manbalar, monografiyalar hamda ilmiy maqolalardan foydalanildi.

Mono no Aware

Mono no Aware **物の哀れ** XXI asrga kelib globallashuv, raqamli texnologiyalar va ommaviy madaniyatning jadal rivojlanishiga qaramay, 物の哀れ (Mono no Aware, (“narsalarning o‘tkinchi go’zalligini anglash”) konsepsiyasi yapon xalqining estetik tafakkuri va madaniy o’zligini belgilovchi eng muhim falsafiy-estetik qadriyatlardan biri sifatida o’z ahamiyatini saqlab qolmoqda [1;17]. Ushbu konsepsiya nafaqat klassik adabiyot va san’atda, balki zamonaviy adabiyot, kino, anime, me’morchilik, dizayn, ekologik madaniyat, turizm hamda kundalik turmush tarzida ham o’z aksini topmoqda. Bu holat yapon madaniyatining tarixiy merosi zamonaviy jamiyat taraqqiyoti bilan uyg’unlashgan holda rivojlanayotganini ko‘rsatadi. Yapon madaniyatida 物 (mono) “narsa”, “borliq” yoki “mavjudot”, 哀れ (aware) esa oddiy qayg’u emas, balki hayotning o’tkinchiligi oldida inson qalbida uyg’onadigan nozik estetik hissiyotni anglatadi. Shuning uchun 物の哀れ tushunchasi insonning tabiat, vaqt va hayotga nisbatan chuqur hissiy munosabatini ifodalovchi falsafiy kategoriya hisoblanadi. Zamonaviy yapon jamiyatida ham aynan shu qarash insonning ma’naviy kamoloti va estetik didini shakllantirishda muhim omillardan biri sifatida qaraladi. Bugungi Yaponiyada inson va tabiat o’rtasidagi uyg’un munosabatni saqlash eng muhim ijtimoiy qadriyatlardan biridir. Sanoatlashtirish, urbanizatsiya va texnologik taraqqiyot yuqori darajaga yetganiga qaramay, yapon xalqi tabiatning eng oddiy hodisalarida ham go‘zallik va falsafiy mazmunni ko’ra oladi. Bahorda sakura gullarining ochilishi (桜, sakura), yozdagi yomg’ir (雨, ame), kuzgi zarhal barglar (紅葉, momiji) va qishdagi qor (雪, yuki) inson qalbida hayotning o’tkinchiligi haqidagi estetik kechinmalarni uyg’otadi [2;16]. Aynan mana shu hissiyot 物の哀れ falsafasining zamonaviy ifodasidir.

Har yili bahor faslida o’tkaziladigan 花見 (Hanami) — sakura gullarini tomosha qilish an’anasi zamonaviy Yaponiyaning eng muhim madaniy tadbirlaridan biri hisoblanadi. Millionlab insonlar bog’ va xiyobonlarda oilalari hamda do’stlari bilan yig’ilib, qisqa muddat gullab turadigan sakura daraxtlarini tomosha qiladilar. Sakura gullarining atigi bir necha kun davomida ochilib, keyin yerga to’kilishi yaponlar uchun hayotning o‘tkinchiligi, yoshlikning o’tishi va har bir lahzaning betakrorligini ifodalaydi. Shu sababli 花見 oddiy sayl emas, balki 物の哀れ konsepsiyasining amaliy ifodasidir. Mazkur falsafiy qarash zamonaviy yapon adabiyotida ham yetakchi estetik tamoyillardan biri bo’lib qolmoqda. Yozuvchilar inson ruhiyati, xotira, yolg’izlik, ayriliq, vaqtning o’tishi va oila qadriyatlarini tasvirlash orqali kitobxon qalbida chuqur hissiy kechinmalarni uyg’otishga intiladilar. Asarlarda voqealar rivojidan ko’ra inson qalbining ichki olami muhimroq hisoblanadi. Bu jihat 物の哀れ ning asosiy g’oyasi — tashqi hodisalardan ko’ra inson qalbida yuz beradigan hissiy o’zgarishlarni ustuvor qo’yishini namoyon etadi [3;50]. Yapon kinematografiyasi ham mazkur estetik qarashni dunyoga tanitayotgan muhim madaniy sohalardan biridir. Zamonaviy filmlarda tabiat manzaralari, sokin kadrlar, sukunat, yomg‘ir tomchilari yoki kuzgi barglarning to’kilishi oddiy dekoratsiya emas, balki qahramonning ruhiy holatini ifodalovchi badiiy vositalar sifatida qo’llaniladi. Natijada tomoshabin voqealarni ko’rish bilan cheklanmay, ularni chuqur his qiladi. Bu esa 物の哀れ konsepsiyasining kino san’atidagi estetik ifodasidir. So’nggi yillarda anime va animatsiya san’ati ham ushbu falsafani butun dunyoga yoyayotgan eng muhim madaniy vositalardan biriga aylandi. Ayniqsa, tabiat tasvirlari, fasllarning almashinuvi, bolalik xotiralari, ayriliq

va vaqtning o'tishi haqidagi syujetlar 物の哀れ ruhini yaqqol ifodalaydi. Mashhur animatsion filmlarda yomg'ir, shamol, quyosh botishi yoki gilos barglarining yerga tushishi insonning ichki kechinmalari bilan uyg'un holda tasvirlanadi. Shu jihatdan anime bugungi kunda yapon estetik tafakkurining global madaniyatdagi eng muhim targ'ibotchilaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy me'morchilik va interyer dizaynida ham 物の哀れ konsepsiyasi o'z ifodasini topgan. Yapon me'morlari tabiiy yorug'lik, yog'och, bambuk (竹, take), tosh (石, ishi) va suv (水, mizu) kabi tabiiy unsurlardan foydalanishga alohida e'tibor qaratadilar. Binolar atrof-muhit bilan uyg'un holda quriladi. Bu yondashuv inson va tabiatning ajralmas bir butun ekanligi haqidagi falsafiy qarashni ifodalaydi. Minimalizm tamoyili ham aynan mana shu konsepsiya bilan uzviy bog'liq bo'lib, ortiqcha bezaklardan voz kechish, oddiylik va tabiiylik orqali go'zallikka erishishni anglatadi.Ekologik madaniyatning rivojlanishida ham 物の哀れ muhim o'rin tutadi. Zamonaviy yapon jamiyati tabiatni iqtisodiy resurs sifatidagina emas, balki ma'naviy va estetik qadriyat sifatida ham qadrlaydi. Daraxt ekish, bog'larni asrash, daryo va o'rmonlarni muhofaza qilish bo'yicha amalga oshirilayotgan loyihalar inson va tabiat uyg'unligini saqlashga qaratilgan. Bu esa qadimiy estetik qarashlarning zamonaviy ekologik tafakkur bilan uyg'unlashganini ko'rsatadi [5;73].Turizm sohasida ham 物の哀 konsepsiyasining iqtisodiy va madaniy ahamiyati ortib bormoqda. Har yili millionlab xorijiy sayyohlar sakura mavsumi (桜前線, Sakura Zensen), kuzgi 紅葉 (Momijigari) yoki tarixiy bog'larni tomosha qilish uchun Yaponiyaga tashrif buyuradilar [6;102]. Sayyohlar nafaqat tabiat go'zalligidan bahramand bo'ladilar, balki yapon xalqining vaqt, tabiat va hayotga bo'lgan falsafiy munosabatini ham his qiladilar. Natijada 物の哀れ Yaponiyaning madaniy diplomatiyasi va "yumshoq kuch" (soft power) siyosatining muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda. Axborot texnologiyalari va sun'iy intellekt jadal rivojlanayotgan bugungi davrda ham 物の哀れ o'z dolzarbligini yo'qotgani yo'q. Aksincha, tezkor hayot sur'ati insonni oddiy hayotiy lahzalarni unutishga olib kelayotgan bir paytda ushbu konsepsiya har bir onning qadriga yetish, ruhiy muvozanatni saqlash va tabiat bilan uyg'un yashash zarurligini eslatadi. Shu sababli zamonaviy psixologiya, ekologiya va madaniyatshunoslik sohalarida ham 物の哀れ insonning hissiy farovonligi va barqaror hayot tarzini ta'minlovchi muhim falsafiy yondashuv sifatida e'tirof etilmoqda.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, 物の哀れ (Mono no Aware) konsepsiyasi yapon estetik tafakkurining markaziy tushunchalaridan biri bo'lib, uning mazmuni faqat adabiy-estetik hodisa bilan cheklanmay, balki falsafiy, madaniy va ijtimoiy ahamiyatga ham ega. Tadqiqot davomida klassik va zamonaviy ilmiy manbalar qiyosiy tahlil qilinib, ushbu konsepsiyaning tarixiy rivojlanishi hamda zamonaviy Yaponiyadagi o'rni yoritildi. Avvalgi tadqiqotlarda Motoori Norinaga 物の哀れ konsepsiyasini asosan klassik yapon adabiyoti, xususan, "Genji monogatari" asarining estetik mohiyatini ochib beruvchi tamoyil sifatida izohlaydi. Unga ko'ra, insonning hayot va borliqning o'tkinchiligini chuqur his etishi yapon estetik tafakkurining asosiy belgisi hisoblanadi. Mazkur maqolada esa ushbu konsepsiya nafaqat klassik adabiyot doirasida, balki zamonaviy madaniyat, ekologik tafakkur, dizayn, turizm, kino va anime kabi yo'nalishlar bilan uzviy bog'liq holda tahlil qilindi. Bu esa konsepsiyaning qo'llanish doirasi tarixiy davrlarga nisbatan ancha kengayganini ko'rsatadi. Yaponshunos olim Donald Keene o'z tadqiqotlarida 物の哀れ ni yapon adabiyotining asosiy estetik tamoyili sifatida baholaydi va uning badiiy asarlarda insonning ichki kechinmalarini ifodalashdagi ahamiyatini ta'kidlaydi. Tadqiqotimiz natijalari ushbu qarashlarni tasdiqlaydi. Biroq mazkur maqolada konsepsiyaning faqat badiiy adabiyot emas, balki zamonaviy madaniy industriya, jumladan, anime, kino va ommaviy madaniyatdagi namoyon bo'lish shakllari ham tahlil qilindi. Haruo Shirane o'z ilmiy ishlarida 物の哀れ ning tabiat va inson o'rtasidagi estetik uyg'unlikni ifodalashini qayd etadi. Ushbu maqolada ham mazkur fikr qo'llab-quvvatlandi. Shu bilan birga, ekologik muammolar kuchayib borayotgan hozirgi davrda ushbu konsepsiyaning ekologik tafakkur va barqaror rivojlanish tamoyillari bilan bog'liqligi asoslab berildi. Bu jihat avvalgi tadqiqotlarga nisbatan yangi ilmiy yondashuvlardan biri sifatida baholanishi mumkin. Makoto Uedaning ilmiy qarashlariga ko'ra, 物の哀れ yapon she'riyati va estetik tafakkurining hissiy asosini tashkil etadi. Mazkur tadqiqot natijalari ham ushbu fikrni tasdiqlaydi. Biroq maqolada

konsepsiyaning zamonaviy yoshlar madaniyati, raqamli texnologiyalar va global madaniy almashinuv sharoitidagi transformatsiyasi ham tahlil qilindi. Bu esa konsepsiyaning bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini saqlab qolayotganini ko‘rsatadi. 物の哀れ konsepsiyasi zamonaviy Yaponiyada tarixiy-falsafiy meros sifatida emas, balki jamiyatning madaniy rivojlanishi va milliy o’zligini shakllantiruvchi faol estetik tamoyil sifatida amal qilmoqda. Ayniqsa, sakura tomosha qilish (花見), kuzgi barglarni kuzatish (紅葉狩り), minimalist me’morchilik, ekologik madaniyat hamda anime va kino san’atida ushbu konsepsiyaning amaliy ifodasi yaqqol namoyon bo‘lmoqda. Shunday qilib, tadqiqot natijalari avvalgi olimlarning ilmiy qarashlarini tasdiqlash bilan birga, 物の哀れ konsepsiyasining zamonaviy madaniyatdagi yangi funksiyalarini ham ochib berdi. Ushbu maqolaning ilmiy yangiligi konsepsiyani faqat klassik estetik kategoriya sifatida emas, balki zamonaviy Yaponiya jamiyatining madaniy, ekologik va ijtimoiy taraqqiyotiga ta’sir ko‘rsatuvchi ko’p qirrali falsafiy konsepsiya sifatida kompleks tahlil qilganidadir. Olingan natijalar yapon madaniyatini o’rganish, qiyosiy madaniyatshunoslik hamda Sharq estetikasi bo’yicha keyingi ilmiy tadqiqotlar uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

XULOSA

Mazkur tadqiqot davomida yapon estetik-falsafiy tafakkurining muhim tushunchalaridan biri bo‘lgan 物の哀れ (Mono no Aware) konsepsiyasining kelib chiqishi, nazariy asoslari hamda yapon madaniyatidagi o’rni kompleks tarzda tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatdiki, ushbu konsepsiya insonning hayot, tabiat va borliqning o’tkinchiligi haqidagi estetik idrokini ifodalovchi, yapon xalqining milliy dunyoqarashini shakllantirgan asosiy falsafiy tamoyillardan biridir. Tahlillar natijasida 物の哀れ tushunchasi dastlab klassik yapon adabiyoti va estetik tafakkurida shakllangan bo’lsa-da, bugungi kunda uning mazmuni sezilarli darajada kengaygani aniqlandi. Mazkur konsepsiya zamonaviy Yaponiya madaniyatida adabiyot, kino, anime, me’morchilik, dizayn, ekologik madaniyat va turizm kabi ko’plab sohalarda o’z ifodasini topmoqda. Bu esa uning tarixiy meros sifatidagi ahamiyati bilan bir qatorda zamonaviy jamiyatning ma’naviy va madaniy rivojlanishida ham muhim o’rin tutishini ko’rsatadi. Tadqiqot davomida Motoori Norinaga, Donald Keene, Haruo Shirane va Makoto Ueda kabi olimlarning ilmiy qarashlari tahlil qilinib, ularning xulosalari zamonaviy ilmiy yondashuvlar bilan qiyoslandi. Natijada ushbu maqolada 物の哀れ konsepsiyasi faqat estetik kategoriya sifatida emas, balki insonning tabiatga, vaqtga va hayot qadriyatlariga bo‘lgan munosabatini belgilovchi ko’p qirrali madaniy-falsafiy hodisa sifatida yoritildi. Shuningdek, globallashuv va raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgan bugungi davrda ham 物の哀れ o’z dolzarbligini yo’qotmagani, aksincha, ekologik tafakkur, barqaror rivojlanish, madaniy merosni asrash hamda insonning ruhiy farovonligini ta’minlashda muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etayotgani asoslandi. Bu holat mazkur konsepsiyaning nafaqat Yaponiya, balki jahon madaniyati va estetik tafakkuri uchun ham universal qadriyat ekanini tasdiqlaydi. 物の哀れ (Mono no Aware) konsepsiyasi yapon xalqining estetik va falsafiy tafakkurini aks ettiruvchi noyob madaniy fenomen bo’lib, uning mazmun-mohiyatini chuqur o’rganish Sharq madaniyati, qiyosiy madaniyatshunoslik va zamonaviy estetik tadqiqotlarni rivojlantirishda muhim ilmiy ahamiyatga ega. Mazkur tadqiqot natijalari kelgusida yapon estetikasi, madaniy falsafa va milliy qadriyatlar bo‘yicha olib boriladigan ilmiy izlanishlar uchun nazariy asos bo’lib xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Keene, D. (1993). Seeds in the Heart: Japanese Literature from Earliest Times to the Late Sixteenth Century. New York: Columbia University Press.
2. Norinaga, M. (2007). The Poetics of Motoori Norinaga: A Hermeneutical Journey. Honolulu: University of Hawai‘i Press.
3. Shirane, H. (2012). Japan and the Culture of the Four Seasons: Nature, Literature, and the Arts. New York: Columbia University Press.
4. Shirane, H. (2013). Traditional Japanese Literature: An Anthology, Beginnings to 1600. New York: Columbia University Press.
5. Ueda, M. (1991). Literary and Art Theories in Japan. Cleveland: Case Western Reserve University.
6. Varley, P. (2000). Japanese Culture. Honolulu: University of Hawai‘i Press.

FOYDALANILGAN INTERNET MANBALARI

1. Japan Encyclopedia — https://doyouknowjapan.com/
2. Japan House London — https://www.japanhouselondon.uk/
3. Nippon.com — https://www.nippon.com/
4. The Metropolitan Museum of Art (Japanese Art Collection) https://www.metmuseum.org/
5. Tokyo National Museum — https://www.tnm.jp/
6. UNESCO World Heritage Centre — https://whc.unesco.org/